

Розділ «Право»
Section Law

<https://doi.org/10.15407/econlaw.2026.03.170>

УДК 346.91:341.17

Людмила НІКОЛЕНКО, д-р юрид. наук, проф.,
провідний науковий співробітник відділу господарсько-правових досліджень
проблем економічної безпеки

Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова НАН України», м. Київ, Україна

ORCID orcid.org/0000-0002-3437-6968

Богдан ДЕРЕВ'ЯНКО, д-р юрид. наук, проф.,
провідний науковий співробітник відділу господарсько-правових досліджень
проблем економічної безпеки

Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова НАН України», м. Київ, Україна

ORCID orcid.org/0000-0001-7408-8285

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ В УМОВАХ АДАПТАЦІЇ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Ключові слова: законодавство, економічні відносини, адаптація, право, Європейський Союз, господарське судочинство, ефективність судового захисту, верховенство права.

Досліджено сучасні тенденції розвитку господарського процесуального законодавства України в умовах адаптації до права Європейського Союзу. Обґрунтовано, що євроінтеграційні процеси зумовлюють його трансформацію не лише через оновлення окремих процесуальних інститутів, а насамперед через формування нової моделі правового регулювання, орієнтованої на забезпечення ефективного судового захисту. Аргументовано, що визначальною тенденцією сучасного розвитку господарського процесуального законодавства є посилення ролі принципу верховенства права. Встановлено, що ключовими напрямками розвитку є цифровізація господарського судочинства, забезпечення єдності судової практики, посилення активної процесуальної ролі суду та ролі Верховного Суду в формуванні сталої правозастосовної практики, а також функціональна імплементація європейських процесуальних стандартів у національне законодавство. Доведено, що адаптація господарського процесуального законодавства України до права Європейського Союзу має здійснюватися у функціональному вимірі та передбачати не лише вдосконалення окремих процесуальних норм, а й забезпечення їх узгодженості з матеріальним господарським законодавством.

Ц и т у в а н н я: Ніколенко Л., Дерев'янка Б. Господарське процесуальне законодавство України в умовах адаптації до права Європейського Союзу: сучасні тенденції розвитку. *Економіка та право*. 2026. № 3. С. 170—184. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2026.03.170>

@ Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY 4.0 license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Вступ. Сучасний етап розвитку правової системи України характеризується інтенсивними процесами адаптації національного законодавства до права Європейського Союзу (далі ЄС), що зумовлено як стратегічним курсом держави на європейську інтеграцію, так і необхідністю забезпечення ефективного функціонування правосуддя відповідно до європейських стандартів. У цьому контексті особливого значення набуває трансформація господарського процесуального законодавства України, яке є ключовим інструментом реалізації прав суб'єктів господарювання та забезпечення належного рівня судового захисту в сфері економічних відносин.

Постановка проблеми дослідження обумовлена тим, що попри активні законодавчі зміни та декларовану орієнтацію на *acquis communautaire*, процес адаптації господарського процесуального законодавства України має фрагментарний та нерівномірний характер. Упровадження окремих інституцій та процедур нерідко відбувається без належної системної узгодженості, що ускладнює досягнення основної мети адаптації — забезпечення ефективного, передбачуваного та справедливого судочинства. Це спричинює низку теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із неоднорідністю правозастосування, недостатньою визначеністю процесуальних механізмів та обмеженою ефективністю судового захисту прав учасників господарських правовідносин.

Теоретична значущість дослідження полягає у формуванні наукового підходу до розуміння сучасних тенденцій розвитку господарського процесуального законодавства України в умовах європейської інтеграції. Йдеться про осмислення зміни функціонального призначення господарського процесуального законодавства під впливом європейських правових стандартів. У цьому аспекті особливої уваги потребує дослідження співвідношення національних процесуальних традицій із новими підходами, що формуються під впливом права ЄС.

Практична значущість роботи зумовлена необхідністю підвищення спроможності господарського судочинства забезпечувати оперативний, передбачуваний та належний захист прав суб'єктів господарювання. Наявність чітких і узгоджених процесуальних механізмів безпосередньо впливає на рівень довіри до судової системи, стабільність економічного обороту та інвестиційну привабливість держави.

Отже, актуальність обраної теми полягає у науковому осмисленні процесів адаптації господарського процесуального законодавства України до права ЄС, що має ключове значення для подальшого розвитку як національної правової системи загалом, так і господарського процесуального права зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку господарського процесуального законодавства України в умовах адаптації до права ЄС є міждисциплінарною за змістом, оскільки охоплює питання господарського процесу, європейської інтеграції, верховенства права, ефективності судового захисту та якості правозастосування. У науковій літературі окремі аспекти цієї проблеми досліджували крізь призму загальних засад адаптації національного законодавства до *acquis communautaire*, модернізації господарського судочинства, цифровізації судових процедур, забезпечення єдності судової практики та підвищення ефективності правосуддя.

Вагомий внесок у дослідження господарського процесуального права, його предмета, методології, принципів та місця в системі національного права зробили такі вчені, як В. Мамутов, В. Щербина, О. Беянович, В. Резнікова, О. Подцерковний, Т. Степанова, Д. Притика, В. Устименко та інші науковці. В їхніх працях сформовано фундаментальні підходи до розуміння природи господарського процесуального права, його функціонального призначення та ролі господарського судочинства у забезпеченні стабільності економічного обороту.

Окремим напрямом наукових досліджень, якому присвячені праці вчених, є адаптація законодавства України до права ЄС. Зокрема, Н. Атаманчук, Н. Міловська, С. Бобровник, М. Козюбра та В. Авер'янов акцентували увагу на проблемах гармонізації національного законодавства з *acquis* ЄС, імплементації європейських правових стандартів, забезпеченні правової визначеності, пропорційності й ефективності правового регулювання, а також узгодженості правотворчої діяльності. Водночас у сучасній доктрині обґрунтовано підхід, що адаптація національного законодавства до права ЄС не може зводитися до механічного перенесення окремих нормативних положень, а має розглядатися як складний системний процес трансформації правового регулювання з урахуванням цілей, принципів і функціонального призначення відповід-

них європейських стандартів. Це узгоджується також з актуальними державними підходами, зокрема 2026 р. Кабінет Міністрів України ухвалив Національну програму адаптації законодавства України до права ЄС [1], яка передбачає імплементацію понад 1600 актів права ЄС та визнає 1875 завдань у цій сфері.

Однак аналізування наукових публікацій свідчить, що питання адаптації саме господарського процесуального законодавства України до права ЄС ще не отримало комплексного та системного висвітлення. Дослідження мають переважно фрагментарний характер і не забезпечують системного зв'язку з європейськими стандартами правосуддя. Тому проблематика потребує подальшого наукового опрацювання.

Мета статті — визначення сучасних тенденцій розвитку господарського процесуального законодавства України в умовах адаптації до права Європейського Союзу.

Результати дослідження. Ключовою тенденцією сучасного розвитку господарського процесуального законодавства України є посилення ролі принципу верховенства права як базової методологічної засади його формування та функціонування. У контексті адаптації до права ЄС верховенство права набуває не лише декларативного, а й операційного значення, трансформуючись у функціональний інструмент оцінки процесуальних норм і практики їх застосування. Така трансформація особливо чітко простежується у практиці Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ), де верховенство права розкривається через систему конкретних процесуальних стандартів.

Так, у справі *Brumărescu v. Romania* (1999) [2] ЄСПЛ сформулював підхід, відповідно до якого правова визначеність виключає можливість довільного перегляду остаточних судових рішень, підкресливши, що втручання держави у стабільність судових актів підриває саму сутність верховенства права. У справі *Kreuz v. Poland* (2001) [3] наголошено, що фінансові бар'єри доступу до суду можуть порушувати право на справедливий суд, якщо вони непропорційні та фактично позбавляють особу можливості захисту. Водночас у справі *Ryabykh v. Russia* (2003) [4] Суд акцентував увагу на неприпустимості перегляду рішень у порядку нагляду, що порушує принцип *res judicata* як складову правової визначеності.

Із наведеного вище можна зробити висновок, що у практиці ЄСПЛ принцип верховенства

права функціонує як система своєрідних процесуальних фільтрів, за якими оцінюється допустимість національних процесуальних механізмів. До таких фільтрів належать правова визначеність, доступ до суду, пропорційність процесуальних обмежень та остаточність судових рішень.

Особливе значення у системі процесуальних фільтрів має забезпечення доступу до суду, який у практиці ЄСПЛ розглядається як одна з базових гарантій реалізації права на справедливий суд. Як підкреслено у справі *Golder v. the United Kingdom* (1975) [5], право на суд охоплює не лише процес розгляду справи, а й саму можливість звернення до суду.

Водночас у сучасній практиці ЄСПЛ доступ до суду розглядається значно ширше за право на подання позовної заяви. Суд послідовно виходить із того, що право на доступ до правосуддя має бути практичним і ефективним (*practical and effective*), а не теоретичним чи ілюзорним. Це означає, що процесуальне законодавство повинно забезпечувати не лише юридичну можливість звернення до суду, а й реальні умови для належної реалізації цього права. До таких умов належать передбачуваність процесуальних правил, розумність фінансових витрат, зрозумілість процесуальних процедур, можливість своєчасного отримання судового рішення та його подальшого ефективного виконання. За відсутності хоча б одного із зазначених елементів право на доступ до суду втрачає практичний зміст і перестає відповідати вимогам ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі Конвенція).

В умовах воєнного стану в Україні проблема доступу до суду набуває додаткового виміру, оскільки пов'язана з об'єктивними обмеженнями, зумовленими безпековими чинниками, переміщенням осіб та функціонуванням судової інфраструктури. У цьому контексті ключовим стає принцип пропорційності процесуальних обмежень, відповідно до якого будь-які обмеження доступу до суду є допустимими лише за умови, що вони не порушують сутності цього права та переслідують легітимну мету, що узгоджується з підходом, сформульованим у справі *Ashingdane v. the United Kingdom* (1985) [6].

Подальший розвиток цього підходу простежено у справі *Zubac v. Croatia* (2018) [7], у якій Суд наголосив на неприпустимості надмірного процесуального формалізму, що може створю-

вати непропорційні перешкоди для доступу до правосуддя. Отже, навіть в умовах надзвичайних обставин доступ до суду має забезпечуватися у такий спосіб, щоб процесуальні обмеження залишалися обґрунтованими, необхідними та співмірними поставленій меті.

У цьому аспекті принцип доступу до суду безпосередньо пов'язаний із вимогою процесуальної передбачуваності. Процесуальні правила повинні бути достатньо чіткими, зрозумілими та послідовними у застосуванні, щоб особа могла розумно прогнозувати наслідки своїх процесуальних дій. Надмірна складність процесуальних процедур, неоднозначність законодавчого регулювання або непослідовність судової практики можуть створювати такі самі перешкоди для доступу до правосуддя, як і формальні законодавчі обмеження. Саме тому одним із критеріїв оцінки відповідності господарського процесуального законодавства європейським стандартам є його здатність забезпечувати належний баланс між процесуальною дисципліною та ефективною реалізацією права особи на судовий захист.

Для господарського судочинства зазначені підходи мають особливе значення, оскільки своєчасний доступ до судового захисту безпосередньо впливає на стабільність господарського обороту, виконання договірних зобов'язань та забезпечення економічної безпеки. З огляду на це під час визначення допустимості процесуальних строків, вимог до форми та змісту процесуальних документів, умов прийнятності доказів, а також підстав для повернення заяв чи залишення їх без розгляду необхідно оцінювати, чи не створюють відповідні процесуальні механізми непропорційних перешкод для реалізації права на судовий захист.

Отже, у практиці ЄСПЛ верховенство права постає не лише як загальний принцип, а як багаторівнева нормативно-функціональна конструкція, що визначає межі допустимого процесуального регулювання та дає змогу оцінювати його здатність забезпечувати реальний і ефективний судовий захист.

Поряд із практикою ЄСПЛ на формування сучасного розуміння верховенства права у процесуальному вимірі істотно впливає практика Суду ЄС, у якій цей принцип розкрито через вимоги ефективності й еквівалентності національних процесуальних норм. У рішеннях Суду ЄС послідовно підкреслено, що за відсутності

гармонізованого процесуального регулювання держави-члени зберігають процесуальну автономію, однак вона обмежена необхідністю дотримання базових стандартів права ЄС.

Зокрема, у справі *Rewe-Zentralfinanz eG and Rewe-Zentral AG v Landwirtschaftskammer für das Saarland* (1976) [8] сформульовано підхід, відповідно до якого національні процесуальні правила не повинні бути менш сприятливими для захисту прав, що випливають із права ЄС, ніж для аналогічних внутрішніх вимог (принцип еквівалентності). У справі *Comet BV v Produktschap voor Siergewassen* (1976) [9] Суд наголосив, що такі правила не повинні практично унеможливити або надмірно ускладнювати реалізацію прав, гарантованих правом ЄС (принцип ефективності). Подальший розвиток цих підходів простежується у справі *Unibet (London) Ltd v Justitiekanslern* (2007) [10], де акцентовано увагу на необхідності існування ефективних засобів судового захисту, здатних забезпечити реальне відновлення порушеного права.

Узагальнення практики Суду ЄС дає підстави стверджувати, що принцип верховенства права у праві ЄС функціонує як система функціональних вимог до національного процесуального регулювання, які визначають допустимі межі процесуальної автономії держав. У поєднанні з підходами ЄСПЛ формується комплексна модель, у межах якої верховенство права є інтегративним критерієм оцінки національного господарського процесуального законодавства, одночасно через процесуальні фільтри (правова визначеність, доступ до суду, остаточність рішень) та функціональні вимоги (ефективність і еквівалентність процесуальних механізмів).

Одним із фундаментальних європейських стандартів ефективного судочинства є принцип змагальності, який в сучасному європейському праві розглядається значно ширше, ніж традиційне процесуальне правило розподілу обов'язку доказування між сторонами. У практиці ЄСПЛ принцип змагальності сформувався як самостійний стандарт справедливого судового розгляду, що забезпечує рівні можливості сторін представляти свої доводи, докази та заперечення, а також знайомитися з усіма матеріалами справи й висловлювати власну позицію щодо них. Такий підхід гарантує кожній стороні реальну можливість повною мірою реалізувати свої процесуальні права, брати участь у формуванні доказової бази та впливати на пе-

ребіг судового розгляду, крім ситуації, в яких судові рішення ухвалюється на підставі доказів або аргументів, щодо яких одна зі сторін була позбавлена можливості висловитися.

Вирішальне значення для формування сучасного розуміння принципу змагальності має рішення ЄСПЛ у справі *Ruiz-Mateos v. Spain* (1993) [11], де ЄСПЛ наголосив, що кожна сторона повинна мати змогу ознайомитися з усіма поданнями та доказами, які можуть вплинути на розв'язання спору, і надати щодо них свої пояснення. Подальшого розвитку цей підхід отримав у справі *Krčmář and Others v. the Czech Republic* (2000) [12], де Суд зазначив, що принцип змагальності означає не лише формальне право бути присутнім у процесі, а й реальну можливість коментувати всі матеріали, взяті судом за основу майбутнього рішення. Аналізування наведених рішень свідчить, що у практиці ЄСПЛ принцип змагальності поступово трансформувався із суто процесуального в самостійний стандарт справедливого судового розгляду, який забезпечує відкритість судового процесу, прозорість процедури ухвалення судового рішення та формує довіру учасників спору до здійснення правосуддя.

Однак у сучасних умовах принцип змагальності вже не можна тлумачити винятково як пасивне протиставлення процесуальних позицій сторін. Європейська модель господарського судочинства виходить із необхідності поєднання змагальності з активною процесуальною роллю суду, який, не підміняючи сторони у здійсненні ними процесуальних прав, забезпечує належну організацію розгляду справи, контролює дотримання процесуальної дисципліни, запобігає зловживанню процесуальними правами, сприяє концентрації доказового матеріалу та створює умови для повного і всебічного з'ясування обставин справи. За такого підходу процесуальна активність суду не суперечить принципу змагальності, а навпаки забезпечує його реальне функціонування, оскільки саме суд покликаний підтримувати баланс між процесуальною свободою сторін та необхідністю забезпечення ефективності судового розгляду.

Особливого значення цей підхід набуває у господарському судочинстві, де процесуальна поведінка сторін пов'язана безпосередньо із захистом майнових інтересів суб'єктів господарювання, стабільністю економічного обороту та передбачуваністю господарських відно-

син. Тож процесуальна рівність сторін повинна забезпечуватися не лише формальним закріпленням однакових процесуальних прав, а й створенням судом таких процесуальних умов, за яких кожен учасник спору має реальну можливість реалізувати свої права незалежно від економічного потенціалу, організаційних можливостей чи процесуального досвіду. Лише за таких умов принцип змагальності здатен виконувати функціональне призначення як механізм досягнення об'єктивного, справедливого та юридично обґрунтованого судового рішення.

Отже, в умовах адаптації господарського процесуального законодавства України до права ЄС традиційне розуміння принципу змагальності потребує істотного переосмислення. Його зміст не може обмежуватися лише розмежуванням процесуальних функцій суду та сторін або покладенням обов'язку доказування на учасників справи. У сучасній європейській моделі господарського судочинства принцип змагальності виконує значно ширшу функцію — він є одним із системоутворювальних елементів ефективного судового захисту та одночасно критерієм оцінки справедливості всієї процесуальної процедури. Саме через забезпечення реальної можливості сторін брати участь у дослідженні доказів, висловлювати свої доводи, спростовувати аргументи опонента, ставити запитання учасникам процесу та впливати на формування внутрішнього переконання суду досягаються не лише законність і обґрунтованість судового рішення, а й його суспільна легітимність, що є необхідною умовою довіри до судової влади.

З огляду на це принцип змагальності доцільно розглядати не як ізольовану процесуальну засаду, а як складову єдиної системи європейських стандартів ефективного господарського судочинства, що функціонує в тісному взаємозв'язку з принципами правової визначеності, доступу до суду, рівності сторін, пропорційності, розумності строків судового розгляду та ефективності виконання судових рішень. Порушення будь-якого із зазначених стандартів неминуче впливає на можливість повноцінної реалізації принципу змагальності. Так, надмірний процесуальний формалізм обмежує можливість сторін представляти свої докази, необґрунтоване затягування розгляду справи знижує результативність реалізації процесуальних прав, відсутність єдності судової практики позбавляє сторони можливості прогнозувати результати судового роз-

гляду, а недоліки механізму виконання судових рішень фактично нівелюють практичне значення процесуальних гарантій, реалізованих під час судового розгляду. Отже, принцип змагальності не можна оцінювати ізольовано від інших європейських процесуальних стандартів, оскільки його практична реалізація безпосередньо залежить від ефективності функціонування всієї системи господарського судочинства.

Законність судового рішення в сучасному європейському розумінні передбачає не лише його формальну відповідність нормам матеріального та процесуального права, а й правильне застосування правових норм, дотримання встановленої процесуальної процедури, належне мотивування судового рішення та відповідність загальним принципам верховенства права. У цьому аспекті законність є однією з основних гарантій реалізації права особи на справедливий судовий розгляд, оскільки забезпечує передбачуваність правозастосування, виключає можливість свавільного здійснення суддівського розсуду та сприяє однаковому застосуванню законодавства судами [13]. З огляду на це в європейській правовій традиції законність судового рішення оцінюється не ізольовано, а у взаємозв'язку з такими вимогами, як належне обґрунтування рішення, дотримання процесуальних гарантій та повага до фундаментальних прав людини.

Не менш важливим критерієм сучасного господарського судочинства є справедливість судового рішення. На відміну від законності, яка характеризує відповідність рішення вимогам права, справедливість відображає його змістовну відповідність принципам рівності, добросовісності, пропорційності та балансу інтересів учасників спору. У практиці ЄСПЛ справедливість судового розгляду нерозривно пов'язана із забезпеченням рівності процесуальних можливостей сторін, дотриманням принципу змагальності, безсторонністю суду та можливістю кожного учасника процесу бути почутим. Саме сукупність зазначених елементів забезпечує не лише юридичну правильність судового рішення, а й його сприйняття як справедливого учасниками спору та суспільством загалом. Отже, саме справедливість — той критерій, що забезпечує легітимність судового рішення, оскільки навіть формально законне рішення не може вважатися таким, що відповідає європейським стандартам правосуддя, якщо воно ухвалене з порушенням фундаментальних процесуальних гарантій.

Передбачуваність судового рішення є одним із ключових проявів принципу правової визначеності та означає можливість учасників господарських правовідносин обґрунтовано прогнозувати правові наслідки своїх дій і розраховувати на послідовне застосування судами однакових правових підходів. У цьому розумінні передбачуваність не означає незмінності судової практики, однак вимагає її стабільності, внутрішньої узгодженості та належного обґрунтування випадків відхилення від раніше сформованих правових позицій. Саме передбачуваність сприяє правовій визначеності, зміцненню довіри суб'єктів господарювання до судової системи і створенню необхідних умов для стабільності економічного обороту.

Ефективність судового рішення в сучасному європейському розумінні не обмежується правильним розв'язанням спору по суті. Вона передбачає здатність судового рішення реально поновити порушене право, забезпечити своєчасний та повний захист законних інтересів учасників господарських правовідносин, а також створити необхідні передумови для його належного виконання. Судове рішення, яке не може бути виконане або виконання якого істотно ускладнене, не забезпечує ефективного судового захисту незалежно від його юридичної правильності. Саме тому в сучасній європейській доктрині ефективність судового захисту охоплює весь механізм реалізації права — від доступу до суду до повного виконання остаточного судового рішення.

Завершальним критерієм оцінки сучасної моделі господарського судочинства є суспільна довіра до результатів здійснення правосуддя. Її формування обумовлено не окремим судовим рішенням, а системним функціонуванням судової влади, що ґрунтується на незалежності суду, безсторонності суддів, відкритості судового процесу, послідовності судової практики, високому рівні обґрунтованості судових рішень та їх своєчасному виконанні. Довіра до правосуддя є не лише соціальною категорією, а й одним із критеріїв оцінки ефективності функціонування судової системи, оскільки саме вона визначає рівень готовності учасників господарських правовідносин звертатися до суду як до основного механізму захисту своїх прав. Забезпечення суспільної довіри до правосуддя має розглядатися як кінцева мета адаптації господарського процесуального законодавства України

до європейських стандартів, адже довіра свідчить про реальне, а не формальне функціонування принципу верховенства права.

Попри те, що принцип рівності сторін традиційно належить до фундаментальних засад судочинства, практика ЄСПЛ свідчить про істотну трансформацію його змісту. Якщо на початкових етапах розвитку європейської процесуальної доктрини рівність сторін пов'язували переважно із законодавчим закріпленням однакового обсягу процесуальних прав учасників судового розгляду, то сучасна практика ЄСПЛ демонструє якісно інший підхід. Предметом оцінки Суду дедалі частіше стає не формальна тотожність процесуальних можливостей, а те, чи забезпечило конкретне судове провадження справедливий процесуальний баланс між сторонами.

Ключове значення для формування такого підходу має рішення ЄСПЛ у справі *Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands* (1993) [14], де сформульовано один із базових критеріїв принципу рівності сторін. Зазначено, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представляти свою позицію за умов, які не ставлять її в менш сприятливе становище, порівнюючи з процесуальним опонентом. У цьому рішенні вперше було наголошено, що лише наявність однакових процесуальних прав ще не гарантує дотримання вимог ст. 6 Конвенції, якщо спосіб їх реалізації створює істотний дисбаланс між учасниками процесу.

Подальший розвиток зазначений підхід отримав у рішеннях *Ankerl v. Switzerland* (1996) [15], *Nideröst-Huber v. Switzerland* (1997) [16], *Beer v. Austria* (2001) [17], *Yvon v. France* (2003) [18] та *Steel and Morris v. the United Kingdom* (2005) [19]. Узагальнення цих рішень дає підстави стверджувати, що ЄСПЛ поступово розширив зміст принципу рівності сторін. Якщо у ранній практиці Суд приділяв увагу переважно однаконому доступу до процесуальних засобів захисту, то в подальшому почав оцінювати рівність сторін крізь призму доступу до доказів, можливості ознайомлення з матеріалами справи, права надати пояснення щодо всіх доказів і документів, покладених судом в основу рішення, а також відсутності будь-яких процесуальних переваг, які могли б вплинути на результат судового розгляду.

Практика ЄСПЛ свідчить про поступовий перехід від формального до функціонального розуміння принципу рівності сторін. Йдеться не лише про законодавче закріплення однакового обсягу

процесуальних прав учасників справи, а реальну можливість кожної сторони ефективно скористатися цими правами у конкретному судовому провадженні. Тому об'єктом процесуально-правової оцінки стає не власне перелік процесуальних гарантій, а практичний вплив відповідного процесуального механізму на забезпечення справедливого балансу між сторонами.

З огляду на це принцип рівності сторін доцільно розглядати як критерій оцінки ефективності всього процесуального механізму господарського судочинства. Якщо порядок подання та дослідження доказів, розподіл процесуальних обов'язків, правила повідомлення учасників справи, строки вчинення процесуальних дій або порядок перегляду судових рішень створюють для одного з учасників необґрунтовані переваги чи істотно ускладнюють реалізацію процесуальних прав іншої сторони, це свідчить не лише про порушення принципу рівності сторін, а й про невідповідність процесуального механізму європейським стандартам справедливого судочинства.

У цьому контексті подальша адаптація господарського процесуального законодавства України до права ЄС має бути спрямована не стільки на формальне розширення переліку процесуальних прав сторін, більшість із яких уже закріплені в Господарському процесуальному кодексі України (далі ГПК України), скільки на вдосконалення механізмів їх практичної реалізації. Відповідність національного процесуального регулювання європейським стандартам повинна оцінюватися за тим, чи забезпечує воно відсутність істотного процесуального дисбалансу та однакову можливість кожної сторони реалізувати право на ефективний судовий захист.

Однією з характерних тенденцій розвитку сучасного європейського процесуального права стало переосмислення ролі часу в здійсненні правосуддя. У певний період своєчасність розгляду справи вважали переважно організаційним аспектом діяльності судів, однак сьогодні вона набула значення самостійного критерію оцінки ефективності судового захисту. Це пояснюється тим, що навіть законне, обґрунтоване та справедливе судове рішення може втратити практичне значення, якщо воно ухвалене після того, як порушене право вже не може бути реально поновлене або значно змінилися правові чи економічні умови, в яких воно має бути реалізоване.

Формування зазначеного підходу безпосередньо пов'язане з розвитком практики ЄСПЛ. Спочатку в справі *Buchholz v. Germany* (1981) [20] Суд зазначив, що держава зобов'язана організувати судову систему в такий спосіб, щоб кожному було гарантовано розгляд справи упродовж розумного строку. Пізніше у рішенні *Zimmermann and Steiner v. Switzerland* (1983) [21] ЄСПЛ наголосив, що значне процесуальне навантаження на суди не може виправдовувати надмірної тривалості судового провадження, оскільки відповідальність за належне функціонування судової системи покладається на державу. Подальший розвиток цей підхід отримав у справі *Frydlender v. France* (2000) [22], де Суд сформулював критерії оцінки розумності строків розгляду справи, звернувши увагу на складність спору, поведінку заявника, поведінку компетентних органів державної влади та значення предмета спору для заявника. Водночас у справі *Kudła v. Poland* (2000) [23] було наголошено, що власне надмірна тривалість судового провадження може свідчити про порушення права на справедливий суд незалежно від кінцевого результату розгляду справи. У рішенні *Scordino v. Italy* (2006) [24] Суд фактично пов'язав проблему надмірної тривалості судового розгляду з ефективністю функціонування всієї національної системи правосуддя, підкресливши обов'язок держав забезпечити не лише декларативне існування права на судовий захист, а й його практичну реалізацію у прийнятні строки. Сформульовані у наведених рішеннях критерії стали універсальною методологічною основою оцінки розумності строків судового провадження незалежно від категорії спору.

Утім аналізування практики ЄСПЛ свідчить, що зазначені критерії не можуть застосовуватися однаково до всіх категорій справ. Їх зміст має визначатися з урахуванням характеру спірних правовідносин, складності предмета спору та практичних наслідків тривалості судового провадження для його учасників. Саме у цьому виявляється функціональний підхід, який поступово сформувався у практиці Суду. Якщо у приватноправових спорах вирішальне значення нерідко має складність фактичних обставин або поведінка учасників процесу, то у сфері господарського судочинства критерії розумності строків набувають іншого змістовного наповнення, оскільки фактор часу безпосередньо впливає на стабільність економічних відносин та ефективність судового захисту.

Так, критерій складності господарської справи не повинен розглядатися як універсальне виправдання тривалого судового провадження. Навпаки, саме підвищена складність господарських правовідносин обумовлює необхідність застосування ефективніших механізмів процесуального управління справою, концентрації доказового матеріалу, використання сучасних електронних процесуальних інструментів та належного планування судового розгляду. Отже, складність спору має впливати не на допустимість затягування провадження, а на якість організації власне судового процесу. Поведінка учасників господарського процесу також має оцінюватися крізь призму принципу добросовісності, оскільки зловживання процесуальними правами або штучне затягування розгляду справи негативно впливає не лише на процесуального опонента, а й на стабільність господарського обороту. Водночас особлива відповідальність покладається на суд, який повинен забезпечувати належне процесуальне керівництво справою, своєчасне розв'язання процесуальних питань, концентрацію судового розгляду та недопущення невиправданих процесуальних затримок.

Не менш важливим є критерій значення спору для заявника. У господарському судочинстві наслідком надмірної тривалості провадження можуть стати не лише додаткові фінансові витрати, а й втрата ділової репутації, погіршення платоспроможності суб'єкта господарювання, порушення виконання договірних зобов'язань, втрата ринкових позицій, зменшення вартості активів або навіть припинення підприємницької діяльності. У багатьох випадках негативні економічні наслідки виникають ще до ухвалення остаточного судового рішення. За таких умов своєчасність судового захисту набуває самостійного економіко-правового значення, а критерій розумного строку виконує не лише гарантійну, а й превентивну функцію, оскільки спрямований на недопущення негативних економічних наслідків, які можуть настати через надмірну тривалість судового провадження.

Узагальнення практики ЄСПЛ показує, що сучасне європейське розуміння критерію розумного строку істотно відрізняється від традиційного процесуального тлумачення. Якщо раніше його розглядали переважно як вимогу щодо недопущення надмірної тривалості судового провадження, то сьогодні його зміст знач-

но ширший. Розумний строк є інтегральним показником ефективності функціонування судової системи, оскільки через нього оцінюється здатність держави забезпечити своєчасне здійснення правосуддя без втрати його практичної цінності. У сфері господарського судочинства зазначений критерій набуває додаткового економіко-правового значення, адже безпосередньо впливає на стабільність господарського обороту, виконання договірних зобов'язань, інвестиційну привабливість та економічну безпеку суб'єктів господарювання. З огляду на це вимогу щодо розгляду справи упродовж розумного строку доцільно розуміти не як ізольовану процесуальну гарантію, а як один із ключових європейських стандартів ефективності сучасного господарського судочинства, через який оцінюється здатність судової системи забезпечувати своєчасний, реальний і результативний судовий захист.

Окремим напрямом прояву зазначеної трансформації є цифровізація господарського судочинства, яка набуває особливого значення в умовах адаптації до права ЄС. Запровадження електронного суду, розвиток Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, використання електронних доказів і дистанційних форм участі в судовому процесі відповідають загальноєвропейським тенденціям модернізації правосуддя та спрямовані на підвищення доступності, оперативності й ефективності судового захисту.

Цифровізація господарського процесу не обмежується лише технологічним оновленням окремих процедур, а зумовлює трансформацію власне логіки здійснення правосуддя, зокрема щодо організації процесуальної взаємодії учасників справи, способів фіксації та оцінки доказів, а також форм реалізації процесуальних прав і обов'язків. У цьому аспекті цифровізація є не лише інструментом оптимізації судочинства, а й чинником перегляду традиційних процесуальних підходів, що потребує їх узгодження з європейськими стандартами справедливо-го судового розгляду.

Водночас впровадження цифрових технологій у сферу господарського судочинства актуалізує необхідність забезпечення належного балансу між процесуальною ефективністю та дотриманням фундаментальних процесуальних гарантій, зокрема реальної можливості користування електронними сервісами суду, рівності процесуальних можливостей сторін і збе-

реження змагальності в цифровому середовищі. Особливої уваги потребують питання достовірності та допустимості електронних доказів, забезпечення кібербезпеки судових інформаційних систем, а також недопущення виникнення цифрової нерівності учасників процесу.

У цьому контексті значення цифровізації для забезпечення стандартів верховенства права підтверджується і практикою ЄСПЛ. Так, у справі *Sakhnovskiy v. Russia* (2010) [25] Суд наголосив, що використання відеоконференції є допустимим лише за умови, що така форма участі не обмежує можливості сторони ефективно реалізовувати право на захист та брати повноцінну участь у судовому розгляді. У справі *Marcello Viola v. Italy* (2006) [26] підкреслено, що дистанційна участь особи у судовому засіданні не повинна призводити до порушення принципу рівності сторін та змагальності процесу.

Отже, практика ЄСПЛ свідчить, що цифровізація судочинства допустима лише за умови її відповідності фундаментальним процесуальним гарантіям, що підтверджує необхідність оцінки цифрових процесуальних інструментів крізь призму принципу верховенства права.

Сформульована модель дає змогу розглядати ефективність судового захисту як практичний вимір верховенства права у його європейському розумінні. У праві ЄС вимога ефективності (*effet utile*) передбачає, що національні процесуальні норми повинні забезпечувати реальну можливість здійснення прав, гарантованих правом ЄС. Тому ефективність господарського судочинства не може зводитися лише до швидкості розгляду справ чи процесуальної економії, а має оцінюватися через здатність процесуальних механізмів забезпечити своєчасний, доступний, справедливий і результативний розгляд господарських спорів.

Для розвитку зазначеного підходу важливою тенденцією є посилення активної ролі суду в управлінні господарським процесом. Йдеться не про відхилення від принципу змагальності, а про формування такої моделі судового керівництва, за якої суд забезпечує належну процесуальну організацію розгляду справи, запобігає зловживанню процесуальними правами та сприяє своєчасному розв'язанню спору.

Активне процесуальне керівництво суду в сучасному господарському судочинстві слід розглядати як елемент трансформації традиційної моделі процесу, у межах якої суд поступово від-

ходить від суто арбітражної ролі та набуває ознак суб'єкта, що забезпечує ефективну організацію судового розгляду. Такий підхід відповідає європейським стандартам правосуддя, за якими суд не лише розв'язує спір, а й керує процесом з метою досягнення його результативності.

Водночас активна роль суду не означає втручання у сферу процесуальної ініціативи сторін або обмеження принципу змагальності. Навпаки її зміст полягає у створенні належних умов для реалізації сторонами своїх процесуальних прав, зокрема спрямуванням процесуального руху справи, забезпеченням концентрації доказів, запобіганням затягуванню розгляду справи та реагуванням на зловживання процесуальними правами. У цьому аспекті суд є гарантом процесуальної рівноваги між сторонами.

Особливої уваги потребує визначення меж такої активності суду. Надмірне розширення суддівських повноважень загрожує довільним правозастосуванням, тоді як надмірна формалізація процесуальної дискреції — зниженням ефективності судового захисту. Тому активну роль суду доцільно розглядати крізь призму концепції «керованої дискреції», що передбачає поєднання достатньої свободи суду в управлінні процесом із чіткими орієнтирами її здійснення: пропорційністю, правовою визначеністю, рівністю сторін та недопущенням зловживання процесуальними правами.

Інституційним продовженням зазначених процесуальних тенденцій є посилення ролі судової практики як чинника правової визначеності.

Ключовим інституційним чинником забезпечення єдності судової практики є діяльність Верховного Суду (далі ВС), покликана формувати узгоджений підхід до застосування норм господарського процесуального законодавства. Функціональне призначення ВС в цій площині полягає не лише у виправленні судових помилок, а й забезпеченні стабільності та передбачуваності правозастосування, що є необхідною умовою реалізації принципу правової визначеності як складової верховенства права.

Особливого значення набуває обов'язковість врахування правових позицій ВС судами нижчих інстанцій як інструмент уніфікації підходів до тлумачення процесуальних норм та обмеження надмірної дискреції судів. Власне через механізм формування і врахування правових позицій забезпечується узгодженість судової практики та мінімізація ризиків довільного правозастосування.

Однак на практиці зберігається проблема неоднорідності судових рішень. Вона може бути зумовлена різним тлумаченням правових позицій ВС, їх недостатньою визначеністю або непослідовністю застосування. Як наслідок, знижується передбачуваність судових рішень, що негативно впливає на довіру до судової системи та ефективність захисту прав учасників господарських правовідносин.

З огляду на це ВС доцільно розглядати не лише як інстанцію перегляду судових рішень, а як ключовий елемент механізму забезпечення верховенства права у його процесуальному вимірі, через який реалізуються стабільність правового регулювання, узгодженість правозастосування та передбачуваність судових рішень.

Показовим прикладом значення своєчасної конкретизації правових позицій ВС є практика щодо можливості подання нових доказів у справах про оскарження рішень Антимонопольного комітету України (далі АМК України). У постанові ВС від 19.08.2019 у справі № 910/12487/18 [27] та від 30.01.2020 у справі № 910/14949/18 [28] сформульовано підхід, відповідно до якого суд не може досліджувати й оцінювати додаткові пояснення сторін, що стосуються кваліфікації встановленого органом АМК України порушення конкурентного законодавства, якщо такі пояснення не надано під час розгляду справи органом АМК України. Ця позиція викликала дискусію у професійному середовищі, оскільки фактично звужувала можливість особи доводити свою позицію вже на стадії судового контролю за рішенням АМК України.

Пізніше у постанові ВС від 21.04.2021 у справі № 910/701/17 [29] відповідну правову позицію було конкретизовано. Зокрема, Суд зазначив, що законодавство України про захист економічної конкуренції не обмежує осіб, які брали участь у справі, у наданні до суду доказів, не поданих раніше під час розгляду справи АМК України. Таку позицію також зафіксовано в огляді практики Касаційного господарського суду у складі ВС за квітень—травень 2021 р. та зведеному огляді практики за I півріччя 2021 р. [30].

Отже, наведений приклад демонструє, що для забезпечення правової визначеності важливим є не лише існування правових позицій ВС, а й їх своєчасна конкретизація, зрозумілість та стабільність застосування судами нижчих інстанцій. З погляду адаптації господарського процесуального законодавства до права ЄС це має принци-

пове значення, оскільки передбачуваність процесуальних правил і можливість ефективного доведення своєї позиції в суді є складовими реального, а не формального доступу до правосуддя.

З урахуванням викладеного сформульовані підходи доцільно застосувати до оцінки сучасного стану господарського процесуального законодавства України.

У цьому контексті ГПК України має розглядатися не лише як нормативна основа здійснення судочинства, а як інструмент реалізації європейських стандартів справедливого та ефективного судового захисту. Сучасний стан його правового регулювання доцільно оцінювати крізь призму відповідності правовій визначеності, доступності судового захисту, пропорційності процесуальних обмежень та ефективності процесуальних механізмів.

Такий підхід дає змогу виявити низку проблемних аспектів розвитку господарського процесуального законодавства України. Зокрема, у сфері забезпечення правової визначеності зберігається проблема неоднорідності правозастосування, у площині ефективності судового захисту — складність і формалізованість окремих процесуальних процедур, а також дискусійність механізмів касаційного перегляду щодо їх доступності та пропорційності.

Водночас господарське процесуальне законодавство України не можна оцінювати ізольовано від загальної системи господарського законодавства. Ефективність і передбачуваність судового захисту значною мірою залежать від узгодженості процесуальних норм ГПК України з положеннями інших нормативних актів, що регулюють господарські правовідносини. У цьому контексті важливого значення набуває забезпечення системності правового регулювання, оскільки розбіжності між матеріальними та процесуальними нормами можуть ускладнювати правозастосування, знижувати рівень правової визначеності та негативно впливати на ефективність судового захисту.

Господарське процесуальне законодавство має функціонувати як узгоджена частина єдиної правової системи, забезпечуючи не лише формальну можливість звернення до суду, а й реальну ефективність захисту прав у сфері господарських відносин. З огляду на це адаптація процесуального законодавства до права ЄС має супроводжуватися відповідною гармонізацією матеріаль-

но-правового регулювання, що сприятиме забезпеченню цілісності правового механізму захисту прав суб'єктів господарювання.

Висновки. Сучасні трансформації господарського процесуального законодавства України в умовах адаптації до права ЄС мають не формальний, а функціональний характер. Вони спрямовані не лише на наближення національного процесуального регулювання до європейських стандартів, а й переосмислення ролі господарського судочинства як механізму реального, ефективного та передбачуваного захисту прав учасників господарських правовідносин.

Принцип верховенства права у господарському процесуальному праві набуває інтегративного значення та поєднує систему процесуальних орієнтирів, сформованих у практиці ЄСПЛ, із функціональними вимогами, розробленими у практиці Суду ЄС. За таким підходом господарське процесуальне законодавство можна оцінювати не лише за критерієм формальної відповідності європейським стандартам, а й за його здатністю забезпечувати справедливий, доступний і результативний розгляд господарських спорів.

Ключовими тенденціями подальшого розвитку господарського процесуального законодавства в Україні є посилення активної ролі суду в управлінні процесом, цифровізація судочинства, зміцнення єдності судової практики та підвищення ролі ВС як інституційного гаранта правової визначеності. Водночас ці тенденції потребують належного балансування із процесуальними гарантіями, зокрема принципами змагальності, рівності сторін, пропорційності та недопущення довільного суддівського розсуду.

Подальша адаптація господарського процесуального законодавства України до права ЄС має здійснюватися у функціональному вимірі та передбачати не лише вдосконалення положень ГПК України, а й забезпечення їх узгодженості з матеріальним господарським законодавством. Лише за таких умов господарське процесуальне право відіграватиме роль ефективного інструменту захисту прав суб'єктів господарювання та забезпечення стабільності економічного обороту.

Статтю підготовлено у рамках виконання НДР «Концептуальні засади розвитку законодавства України, що регулює економічні відносини, у контексті адаптації до права ЄС» (державний реєстраційний номер 0126U003689).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про затвердження Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС): постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2026 № 438. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2026-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.04.2026).
2. Judgment of the European Court of Human Rights of 28.10.1999 in the case «Brumărescu v. Romania» (Application No. 28342/95). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-58337%22> (дата звернення: 25.04.2026).
3. Judgment of the European Court of Human Rights of 19.06.2001 in the case «Kreuz v. Poland» (Application No. 28342/95). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-59519%22> (дата звернення: 25.04.2026).
4. Judgment of the European Court of Human Rights of 03.12.2003 in the case «Ryabykh v. Russia» (Application No. 52854/99). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-61261%22> (дата звернення: 25.04.2026).
5. Judgment of the European Court of Human Rights of 21.02.1975 in the case «Golder v. the United Kingdom» (Application No. 4451/70). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-57496%22> (дата звернення: 25.04.2026).
6. Judgment of the European Court of Human Rights of 28.05.1985 in the case «Ashingdane v. the United Kingdom» (Application No. 8225/78). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-57425%22> (дата звернення: 25.04.2026).
7. Judgment of the European Court of Human Rights of 05.04.2018 in the case «Zubac v. Croatia» (Application No. 40160/12). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-181821%22> (дата звернення: 25.04.2026).
8. Judgment of the Court of Justice of the European Union of 16.12.1976 in the case «Rewe-Zentralfinanz eG and Rewe-Zentral AG v Landwirtschaftskammer für das Saarland» (Application No. 33/76). *EUR-Lex. Access to European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61976CJ0033> (дата звернення: 25.04.2026).
9. Judgment of the Court of Justice of the European Union of 16.12.1976 in the case «Comet BV v Produktschap voor Siergewassen» (Application No. 45/76). *EUR-Lex. Access to European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/IT/ALL/?uri=CELEX:61976CJ0045> (дата звернення: 25.04.2026).
10. Judgment of the Court of Justice of the European Union of 13.03.2007 in the case «Unibet (London) Ltd v Justitiekanslern» (Application No. C-432/05). *EUR-Lex. Access to European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62005CJ0432> (дата звернення: 25.04.2026).
11. Judgment of the European Court of Human Rights of 23.06.1993 in the case «Ruiz-Mateos v. Spain» (Application No. 12952/87). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-57838%22> (дата звернення: 25.04.2026).
12. Judgment of the European Court of Human Rights of 03.06.2000 in the case «Křmář and Others v. the Czech Republic» (Application No. 35376/97). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-58608%22> (дата звернення: 25.04.2026).
13. Ніколенко Л.М. Принципи законності та гласності розгляду справ у господарському судочинстві. *Судова апеляція*. 2008. № 3. С. 76—81.
14. Judgment of the European Court of Human Rights of 27.10.1993 in the case «Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands» (Application No. 14448/88). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22itemid%22:%22002-9726%22> (дата звернення: 25.04.2026).
15. Judgment of the European Court of Human Rights of 23.10.1996 in the case «Ankerl v. Switzerland» (Application No. 17748/91). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-58067%22> (дата звернення: 25.04.2026).
16. Judgment of the European Court of Human Rights of 18.02.1997 in the case «Nideröst-Huber v. Switzerland» (Application No. 18990/91). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-58199%22> (дата звернення: 25.04.2026).
17. Judgment of the European Court of Human Rights of 06.02.2001 in the case «Beer v. Austria» (Application No. 30428/96). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22itemid%22:%22001-59204%22> (дата звернення: 25.04.2026).
18. Judgment of the European Court of Human Rights of 27.07.2003 in the case «Yvon v. France» (Application No. 44962/98). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-61053%22> (дата звернення: 25.04.2026).
19. Judgment of the European Court of Human Rights of 15.05.2005 in the case «Steel and Morris v. the United Kingdom» (Application No. 68416/01). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-68224%22> (дата звернення: 25.04.2026).

20. Judgment of the European Court of Human Rights of 06.05.1981 in the case «Buchholz v. Germany» (Application No. 7759/77). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57451%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57451%22]}) (дата звернення: 25.04.2026).
21. Judgment of the European Court of Human Rights of 13.07.1983 in the case «Zimmermann and Steiner v. Switzerland» (Application No. 7759/77). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57609%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57609%22]}) (дата звернення: 25.04.2026).
22. Judgment of the European Court of Human Rights of 27.06.2000 in the case «Frydlander v. France» (Application No. 30979/96). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58762%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58762%22]}) (дата звернення: 25.04.2026).
23. Judgment of the European Court of Human Rights of 26.10.2000 in the case «Kudła v. Poland» (Application No. 30210/96). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58920%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58920%22]}) (дата звернення: 25.04.2026).
24. Judgment of the European Court of Human Rights of 29.03.2006 in the case «Scordino v. Italy» (Application No. 36813/97). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-72925%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-72925%22]}) (дата звернення: 25.04.2026).
25. Judgment of the European Court of Human Rights of 02.11.2010 in the case «Sakhnovskiy v. Russia» (Application No. 21272/03). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-101568%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-101568%22]}) (дата звернення: 25.04.2026).
26. Judgment of the European Court of Human Rights of 05.10.2006 in the case «Marcello Viola v. Italy» (Application No. 45106/04). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-77246%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-77246%22]}) (дата звернення: 25.04.2026).
27. Постанова Верховного Суду від 19.08.2019 у справі № 910/12487/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83783471> (дата звернення: 25.04.2026).
28. Постанова Верховного Суду від 30.01.2020 у справі № 910/14949/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87363487> (дата звернення: 25.04.2026).
29. Постанова Верховного Суду від 21.04.2021 у справі № 910/701/17. Верховний суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat_kgs_vs/2021_04_21_910_701_17?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 25.04.2026).
30. Огляд судової практики Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду (актуальна судова практика). Рішення, внесені до ЄДРСП, за квітень—травень 2021 року. Верховний суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_%20April-May2021.pdf (дата звернення: 25.04.2026).

Дата надходження: 23.06.2026

Дата прийняття до друку: 03.07.2026

Дата публікації: 28.09.2026

REFERENCES

1. Pro zatverdzhennia Natsionalnoi prohramy adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do prava Yevropeiskoho Soiuzu (acquis YeS): postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.04.2026 No. 438. *Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2026-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
2. Judgment of the European Court of Human Rights of 28.10.1999 in the case “Brumărescu v. Romania” (Application No. 28342/95). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58337%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58337%22]})
3. Judgment of the European Court of Human Rights of 19.06.2001 in the case “Kreuz v. Poland” (Application No. 28342/95). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-59519%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-59519%22]})
4. Judgment of the European Court of Human Rights of 03.12.2003 in the case “Ryabykh v. Russia” (Application No. 52854/99). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-61261%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-61261%22]})
5. Judgment of the European Court of Human Rights of 21.02.1975 in the case “Golder v. the United Kingdom” (Application No. 4451/70). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57496%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57496%22]})
6. Judgment of the European Court of Human Rights of 28.05.1985 in the case “Ashingdane v. the United Kingdom” (Application No. 8225/78). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57425%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57425%22]})
7. Judgment of the European Court of Human Rights of 05.04.2018 in the case “Zubac v. Croatia” (Application No. 40160/12). HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-181821%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-181821%22]})

8. Judgment of the Court of Justice of the European Union of 16.12.1976 in the case “Rewe-Zentralfinanz eG and Rewe-Zentral AG v Landwirtschaftskammer für das Saarland” (Application No. 33/76). *EUR-Lex. Access to European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61976CJ0033>
9. Judgment of the Court of Justice of the European Union of 16.12.1976 in the case “Comet BV v Produktschap voor Siergewassen” (Application No. 45/76). *EUR-Lex. Access to European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/IT/ALL/?uri=CELEX:61976CJ0045>
10. Judgment of the Court of Justice of the European Union of 13.03.2007 in the case “Unibet (London) Ltd v Justitiekanslern” (Application No. C-432/05). *EUR-Lex. Access to European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62005CJ0432>
11. Judgment of the European Court of Human Rights of 23.06.1993 in the case “Ruiz-Mateos v. Spain” (Application No. 12952/87). *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-57838%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-57838%22]})
12. Judgment of the European Court of Human Rights of 03.06.2000 in the case “Krčmář and Others v. the Czech Republic” (Application No. 35376/97). *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58608%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58608%22]})
13. Nikolenko L.M. Pryntsypy zakonnosti ta hlasnosti rozghliadu sprav u hospodarskomu sudochynstvi. *Sudova apelatsiia*. 2008. No. 3. P. 76-81 [in Ukrainian].
14. Judgment of the European Court of Human Rights of 27.10.1993 in the case “Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands” (Application No. 14448/88). *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:\[%22002-9726%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22002-9726%22]})
15. Judgment of the European Court of Human Rights of 23.10.1996 in the case “Ankerl v. Switzerland” (Application No. 17748/91). *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58067%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58067%22]})
16. Judgment of the European Court of Human Rights of 18.02.1997 in the case “Nideröst-Huber v. Switzerland” (Application No. 18990/91). *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-58199%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58199%22]})
17. Judgment of the European Court of Human Rights of 06.02.2001 in the case “Beer v. Austria” (Application No. 30428/96). *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:\[%22001-59204%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-59204%22]})
18. Judgment of the European Court of Human Rights of 27.07.2003 in the case “Yvon v. France” (Application No. 44962/98). *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-61053%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-61053%22]})
19. Judgment of the European Court of Human Rights of 15.02.2005 in the case “Steel and Morris v. the United Kingdom” (Application No. 68416/01). *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-68224%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-68224%22]})
20. Judgment of the European Court of Human Rights of 06.05.1981 in the case “Buchholz v. Germany” (Application No. 7759/77). *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57451%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57451%22]})
21. Judgment of the European Court of Human Rights of 13.07.1983 in the case “Zimmermann and Steiner v. Switzerland” (Application No. 8737/79). *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57609%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57609%22]})
22. Judgment of the European Court of Human Rights of 27.06.2000 in the case “Frydlender v. France” (Application No. 30979/96). *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58762%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58762%22]})
23. Judgment of the European Court of Human Rights of 26.10.2000 in the case “Kudła v. Poland” (Application No. 30210/96). *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58920%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58920%22]})
24. Judgment of the European Court of Human Rights of 29.03.2006 in the case “Scordino v. Italy” (Application No. 36813/97). *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-72925%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-72925%22]})
25. Judgment of the European Court of Human Rights of 02.11.2010 in the case “Sakniovskiy v. Russia” (Application No. 21272/03). *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-101568%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-101568%22]})
26. Judgment of the European Court of Human Rights of 05.10.2006 in the case “Marcello Viola v. Italy” (Application No. 45106/04). *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-77246%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-77246%22]})
27. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 19.09.2019 u spravi No. 910/12487/18. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83783471> [in Ukrainian].
28. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 30.01.2020 u spravi No. 910/14949/18. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87363487> [in Ukrainian].

29. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 21.04.2021 u spravi No. 910/701/17. *Verkhovnyi sud*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat_kgs_vs/2021_04_21_910_701_17 [in Ukrainian].
30. Ohliad sudovoi praktyky Kasatsiinoho hospodarskoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu (aktualna sudova praktyka). Rishennia, vneseni do Yedynoho derzhavnogo reiestru sudovykh rishen za kviten— traven 2021 roku. *Verkhovnyi sud*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_%20April-May2021.pdf [in Ukrainian].

Date of receipt: 23.06.2026

Date of acceptance for publication: 03.07.2026

Date of publication: 28.09.2026

Liudmyla NIKOLENKO,

Dr. Sci. (Law), Professor,

Leading Researcher of the Department of Economic and

Legal Studies of Economic Security and Safety Issues

State Organization “V. Mamutov Institute of Economic

and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine”, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-3437-6968

Bogdan DEREVYANKO,

Dr. Sci. (Law), Professor,

Leading Researcher of the Department of Economic and

Legal Studies of Economic Security and Safety Issues

State Organization “V. Mamutov Institute of Economic

and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine”, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-7408-8285

COMMERCIAL PROCEDURAL LEGISLATION OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF ADAPTATION TO THE LAW OF THE EUROPEAN UNION: MODERN DEVELOPMENT TRENDS

The article is devoted to the study of current trends in the development of the commercial procedural legislation of Ukraine in the context of its adaptation to the law of the European Union, which necessitates reconsideration of its functional purpose, substantive content, and compliance with contemporary European standards of justice. It is substantiated that European integration processes determine the transformation of commercial procedural legislation not only through the modernization of individual procedural institutions but above all through the formation of a new model of legal regulation aimed at ensuring effective judicial protection. Despite active legislative reforms and the continuous development of judicial practice, the process of adaptation remains fragmented, resulting in problems related to legal certainty, access to justice, consistency of judicial practice, the effectiveness of procedural mechanisms, and coherence between procedural and substantive law.

The purpose of the article is to identify the current trends in the development of the commercial procedural legislation of Ukraine under the conditions of adaptation to the law of the European Union and to determine their influence on the formation of a modern model of commercial justice.

The methodological framework of the study is based on the systemic-structural, comparative-legal, functional, formal-legal, and logical-legal methods, the application of which made it possible to comprehensively examine the transformation of commercial procedural legislation through the prism of European procedural standards, the case law of the European Court of Human Rights, and the Court of Justice of the European Union.

It is substantiated that the defining trend in the contemporary development of commercial procedural legislation is the strengthening of the role of the rule of law, which, in the procedural dimension, functions as an integrative criterion for assessing national legislation through a system of procedural standards (legal certainty, access to court, proportionality, adversarial proceedings, reasonable time for trial, and equality of the parties) as well as through the criterion of the effectiveness of judicial protection. It is established that the key directions of further development include the digitalization of commercial proceedings, the strengthening of the court's active procedural role, ensuring the consistency of judicial practice, enhancing the role of the Supreme Court in the formation of stable judicial practice, and the functional implementation of European procedural standards into national legislation. The influence of the case law of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union on the formation of the modern model of commercial procedural law has been analysed.

It is proved that the adaptation of the commercial procedural legislation of Ukraine to the law of the European Union should be carried out in a functional dimension and should involve not only the improvement of individual procedural provisions but also the establishment of a coherent system of procedural regulation based on European standards of justice, ensuring their consistency with substantive law and guaranteeing effective, fair, and predictable judicial protection of the rights and legitimate interests of participants in commercial legal relations.

Keywords: legislation, economic relations, adaptation, law, European Union, commercial justice, effectiveness of judicial protection, rule of law.